

25 (2021) nr 1-2 (57-58), s. 49-58

DOI <https://doi.org/10.21697/snr.2021.57-58.1-2.5>

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-ND 4.0 International) license. <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

Krzysztof Bondyra

<https://orcid.org/0000-0002-7267-2725>

Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu

e-mail: bondyra@amu.edu.pl

Małgorzata Dziekanowska

<https://orcid.org/0000-0002-1624-614X>

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

e-mail: malgorzata.dziekanowska@mail.umcs.pl

Rzemieśnicze firmy rodzinne wobec osób niepełnosprawnych

Handicraft family businesses towards people with disabilities

ABSTRAKT: Celem artykułu jest prezentacja potencjału rzemieślniczych firm rodzinnych w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu osób z niepełnosprawnością poprzez aktywizację edukacyjno-zawodową w rzemiośle.

SŁOWA KLUCZOWE: rzemieślnicze firmy rodzinne, niepełnosprawność, aktywizacja zawodowa, rzemiosło

ABSTRACT: The purpose of the article is to present the potential of craft family businesses to counteract the social exclusion of people with disabilities through educational and vocational activation in crafts.

KEYWORDS: handicraft family businesses, disability, professional activation, handicrafts

Wprowadzenie

Firmy rodzinne mogą być ważnym środowiskiem edukacyjnym osób niepełnosprawnych, zarówno fizycznie jak i intelektualnie w stopniu lekkim, stanowiąc alternatywą formę dla kształcenia szkolnego. Jest to tym bardziej możliwe, gdyż niepełnosprawność intelektualna w stopniu lekkim nie jest warunkiem realizacji odrębnej podstawy programowej w ramach edukacji szkolnej, w tym edukacji zawodowej. Stawia to przed tymi osobami niepełnosprawnymi dodatkowe wyzwania i bariery. Kształcenie zawodowe osób z niepełnosprawnością w rzemiośle może być sposobem ich pokonania, a ponadto wspiera wyrównywanie szans edukacyjnych oraz zawodowych zapewniając wykształcenie branżowe. Nie bez znaczenia jest fakt, że „baza edukacyjna rzemiosła” jest dostępna na obszarze całego kraju, w tym w mniejszych miejscowościach, czyli tam, gdzie najczęściej funkcjonują lokalne zakłady rzemieślnicze. Tym samym realnie zwiększa to dostępność osób z niepełnosprawnością do tej formy kształcenia oraz ich szanse na podjęcie w przyszłości zatrudnienia w sektorze MŚP. Stanowi to o sile potencjału rzemieślniczych firm rodzinnych w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu osób z niepełnosprawnością poprzez aktywizację edukacyjno-zawodową w rzemiośle. W wymiarze indywidualnym aktywność zawodowa podnosi samoocenę i zapewnia „wiarę we własne siły”, zaś w wymiarze społecznym sprzyja zaangażowaniu w życie społeczne oraz wzmacnia endogenne potencjał rozwoju lokalnego.

Stanowi też istotną formę wsparcia dla rodziny osoby z niepełnosprawnością i może być ważnym instrumentem polityki społecznej.

Kształcenie osób z niepełnosprawnością

Edukacja jest jedną z najistotniejszych i może być jedną z najbardziej skutecznych form rehabilitacji i aktywizacji osób z niepełnosprawnością, zwłaszcza intelektualną w stopniu lekkim. Odpowiednie warunki nauki oraz formy przekazywania wiedzy umożliwiają osobom z niepełnosprawnością intelektualną odnaleźć się w realiach życia społecznego, a wspólna nauka i praca osób w pełni sprawnych i z niepełnosprawnością przyczynia się do integracji całego społeczeństwa. Działania takie wzmacniają spójność społeczną i sprzyjają efektywnemu komunikowaniu się, przez co korespondują z ideą podejścia humanistycznego. Zakłada ona, że każdy człowiek powinien mieć szansę znalezienia „swojego miejsca w życiu”, bez względu na swoje dysfunkcje i ograniczenia, które postrzegane są jako czynnik różnicujący i ubogacający społeczeństwo. Przykładem takiego ograniczenia jest niepełnosprawność intelektualna w stopniu lekkim, która przejawia się w obniżonym funkcjonowaniu poznawczym, emocjonalnym i społecznym. Jej przyczyn upatruje się w uwarunkowaniach społecznych, zaniedbaniach edukacyjnych bądź w wychowaniu w środowisku ubogim w bodźce stymulujące poznawczo.

Stworzenie możliwości edukacji osób z niepełnosprawnością na równych prawach i warunkach stanowi również właściwą drogę do wprowadzenia ich w życie zawodowe. Efektywne rozwiązania w zakresie edukacji zawodowej, umożliwiającej podjęcie pracy zarobkowej, są kluczowe dla społecznego funkcjonowania osób z niepełnosprawnością oraz ich rodzin. Jak zauważa Elżbieta Podoska-Filipowicz praca zawodowa określa status społeczno-zawodowy, narzuca organizację życia prywatnego, wyznacza krąg towarzyski, wzory konsumpcji oraz sposób spędzania czasu wolnego¹. Aktywność zawodowa nie tylko zapewnia środki finansowe i podnosi samoocenę, ale również przeciwdziała marginalizacji społecznej osób niepełnosprawnych. Obecnie po ukończeniu edukacji osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim napotykać na znaczne problemy w odnalezieniu się na rynku pracy. Tymczasem podjęcie pracy zarobkowej powinno stanowić naturalną konsekwencję zakończenia procesu kształcenia.

System edukacji w Polsce coraz bardziej otwiera się na potrzebę przygotowania osób z niepełnosprawnością do funkcjonowania na otwartym rynku pracy. Przy czym, niepełnosprawność intelektualna w stopniu lekkim nie jest warunkiem realizacji odrębnej podstawy programowej w ramach edukacji szkolnej, w tym w ramach edukacji zawodowej. W efekcie osoby te stają przed wyzwaniami związanymi z niedostosowaniem w szkołach branżowych treści programowych zarówno w zakresie kształcenia ogólnego, jak też treści w zakresie teoretycznej nauki zawodu i związanych z tym wymogami egzaminacyjnymi.

Efektywne rozwiązania w obszarze polityki edukacyjnej wobec osób z niepełnosprawnością sprzyjają również osiągnięciu celów w zakresie polityki włączającej, pomagają bowiem przełamywać stereotypy i uprzedzenia wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz podnoszą świadomość społeczną dotyczącą ich potencjału. W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że niepełnosprawność intelektualna w stopniu lekkim odpowiada funkcjonowaniu intelektualnemu 9-12-letniego dziecka i szacuje się, że ma ją ok. 85% wszystkich osób z niepełnosprawnością

1 E. Podoska-Filipowicz, *Podstawy orientacji i poradnictwa zawodowego*, Bydgoszcz 1990.

intelektualną². Przejawia się ona głównie szerokorozumianym obniżeniem funkcji poznawczych. Osoba z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim jest samodzielna w zakresie wykonywania prostych czynności domowych oraz zaradna społecznie, a jej umiejętności komunikowania się z innymi ludźmi kształtują się na poziomie zdolności do nawiązywania i podtrzymywania rozmowy³.

Osoby takie spostrzegają świat w sposób podobny do osób pełnosprawnych, jednak nieco uboższy, w zależności od wyćwiczenia funkcji poznawczych i nabytego doświadczenia. Mogą mieć problemy z koncentrowaniem uwagi (szczególnie na treściach abstrakcyjnych) czy z jej podzielnością. Wykazują się brakiem umiejętności myślenia abstrakcyjnego, przez co dominuje u nich myślenie konkretno-obrazowe. W efekcie myślenie osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim odnosi się jedynie do konkretnej sytuacji, której w danym momencie doświadczają⁴. Wiąże się z tym niezdolność do samodzielnego myślenia oraz brak umiejętności tworzenia pojęć, co oznacza, że osoby takie nie potrafią wyodrębnić istotnych cech z przedmiotów i uogólniać tych cech⁵. W związku z tymi ograniczeniami procesów myślowych, osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim nie powinny wykonywać zadań zawodowych związanych z podejmowaniem decyzji. Tym bardziej, że osoby te słabo sobie radzą z wyciąganiem wniosków i rozumowaniem przyczynowo-skutkowym. W przypadku osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim skomplikowana jest również kwestia pamięci. Zauważa się w tym przypadku dobrą pamięć mechaniczną i słabą logiczną i dowolną. Słabości w zapamiętywaniu treści przyczynowo-skutkowych prowadzą z kolei do częstych zmyśleń mających na celu uzupełnianie luk w pamięci⁶.

Osoby z niepełnosprawnością na rynku pracy

Badania rynku pracy wykazują, że przygotowanie zawodowe i społeczne młodych osób z niepełnosprawnością jest niedostateczne i nie odpowiada na ich potrzeby, zarówno w zakresie poziomu kwalifikacji, jak i specjalności i zawodów do jakich są przygotowywani. Dodatkowo, jak zauważa Jerzy Bartkowski, sposób przygotowania zawodowego nie ułatwia późniejszego przekwalifikowania się. Młode osoby z niepełnosprawnością są przygotowywani głównie do pracy fizycznej (pracownik ochrony, pracownik porządkowy, robotnik gospodarczy⁷), a ich wyuczone umiejętności są nieadekwatne do zapotrzebowania lokalnego rynku pracy, który w przypadku osób z niepełnosprawnością odgrywa znacznie większą rolę niż w dla innych grup osób poszukujących zatrudnienia. Wiąże się to głównie z mniejszą mobilnością osób z niepełnosprawnością oraz większą zależnością od pomocy rodziny⁸. Niedostatki te w dużym stopniu są konsekwen-

2 L. Cierpiałkowska, *Psychopatologia*, Warszawa 2012, s. 174-194.

3 M.E.P. Seligman, E.F. Walker, D.L. Rosenhan, *Psychopatologia*, Poznań 2003, s. 354-360.

4 Z. Sękowska, *Dziecko upośledzone umysłowo*, w: Z. Sękowska (red.), *Wybrane zagadnienia z psychologii i pedagogiki upośledzonych*, Lublin 1976, s. 16-18.

5 M. Przetacznikowa, G. Makiełło-Jarża, *Podstawy psychologii ogólnej*, Warszawa 1992, s. 115.

6 W. Otrębski, *Osoby z upośledzeniem umysłowym w sytuacji pracy*, Lublin 2001, s. 27-28.

7 E. Giermanowska, *Zatrudnienie młodych osób niepełnosprawnych w opinii pracowników Powiatowych Urzędów Pracy*, w: E. Giermanowska (red.), *Młodzi niepełnosprawni – aktywizacja zawodowa i nietypowe formy zatrudnienia*, Warszawa 2007, s. 71.

8 J. Bartkowski, *Między stygmatyzacją i odrzuceniem. System szkolny a przygotowanie zawodowe młodych osób niepełnosprawnych*, w: E. Giermanowska (red.), *Młodzi niepełnosprawni – aktywizacja zawodowa i nietypowe formy zatrudnienia*, Warszawa 2007, s. 197.

cją typowej ścieżki edukacyjnej osób z niepełnosprawnością, w której ani etap szkolnej nauki ogólnej, ani wyspecjalizowanej w niedostatecznym stopniu kształtują umiejętności i kwalifikacje oraz wpływają na przystosowanie społeczne młodych dorosłych. Według J. Bartkowskiego „nauka w szkole masowej bardzo często powoduje trwałe, negatywne skutki w wyniku niskiego uczestnictwa niepełnosprawnego w jej życiu. Natomiast szkoły specjalne grożą społeczną stygmatyzacją. W specjalistycznym przygotowaniu do pracy, brak jest natomiast odpowiedniej orientacji zawodowej. Ta grupa młodzieży, w odróżnieniu od innych kategorii uczniów, u których proces wyboru profesji może trwać dłużej, wymaga wczesnego i trafnego określenia przyszłego zawodu”⁹. Jest to istotne zarówno dla procesu adaptacji społecznej osoby z niepełnosprawnością, ale również dla jego otoczenia: rodziny, pedagogów i wychowawców.

Poważną barierą aktywności zawodowej młodych osób z niepełnosprawnością jest uboga oferta rynku pracy. Badania Ewy Giermanowskiej wykazały, że w 2005 r. do najczęściej proponowanych zawodów młodym osobom z niepełnosprawnością należał pracownik ochrony i sprzętacz. Nieco rzadziej osoby te znajdowały zatrudnienie jako pracownik biurowy, sprzedawca czy operator maszyn. Dominującą ofertę stanowiły zatem stanowiska pracy fizycznej, często pomocnicze, nie wymagające specjalistycznych kwalifikacji zawodowych, zaś w grupie zawodów umysłowych stanowiska administracyjno-biurowe i kadrowo-płacowe. Niewiele ponad połowa ofert (53,9%) pochodziła z otwartego rynku pracy, głównie z sektora prywatnego (90,8%)¹⁰. Osoby niepełnosprawne najczęściej znajdowały zatrudnienie w prywatnych zakładach pracy (86,6%), Zakładach Pracy Chronionej (78,5%), administracji publicznej i samorządowej (34,3%), w mniejszym stopniu w innych państwowych zakładach pracy (6,7%) oraz małych firmach rodzinnych (14,3%)^{11*}. Badani pracownicy Powiatowych Urzędów Pracy jako najkorzystniejsze zawody dla osób z niepełnosprawnością intelektualną wskazywali: pracownika fizycznego (zatrudnionego przy pracach prostych), sprzętacza, pracownika pomocniczego produkcji lub usług, pakowacza, pracownika linii produkcyjnej, czy rolnika, ogrodnika. Rzadziej wymieniano zawody krawca, kucharza, monter a i stolarza¹².

Przedsiębiorstwa rzemieślnicze w Polsce

Obecnie w Polsce funkcjonuje ponad 4,1 mln przedsiębiorstw, w tym 99,9. stanowią małe i średnie firmy, zatrudniające ok. 6,75 mln osób i wytwarzające ok. 40% produktu krajowego brutto. W organizacjach rzemiosła zrzeszonych jest ok. 300 tys. przedsiębiorstw, wśród nich wiele firm rodzinnych. Kolejne 300 tys. z rzemiosła wywodzi swój rodowód¹³. Dane te potwierdzają jak ważną

9 Tamże, s. 197-198.

10 Na podstawie badań Powiatowych Urzędów Pracy w ramach projektu *Elastyczne formy zatrudnienia – szansa na integrację zawodową niepełnosprawnej młodzieży*, zrealizowanego w latach 2005 – 2007 przez Instytut Spraw Publicznych we współpracy Państwowym Funduszem Rehabilitacji i Zatrudnienia Osób Niepełnosprawnych finansowanych ze środków EFS w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich.

11 E. Giermanowska, *Zatrudnienie młodych osób niepełnosprawnych w opinii pracowników Powiatowych Urzędów Pracy*, s. 74.

* Badania nie rozróżniały oferty ze względu na stopień i charakter niepełnosprawności.

12 E. Giermanowska, *Zatrudnienie młodych osób niepełnosprawnych w opinii pracowników Powiatowych Urzędów Pracy*, s. 78.

13 Ministerstwo Rozwoju i Technologii, *10 mln zł rocznie na wsparcie rozwoju branży rzemieślniczej w Polsce*, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/10-mln-zl-rocznie-na-wsparcie-rozwoju-branzy-rzemieslniczej-w-polsce> [dostęp 7.03.2021].

rolę w sektorze MŚP odgrywają przedsiębiorstwa rzemieślnicze prowadzone przez rzemieślników, którzy potwierdzają kwalifikacje zawodowe zdając egzaminy mistrzowskie i czeladnicze.

Prawo rzemieślnikiem określa osobę fizyczną, która we własnym imieniu i na własny rachunek, z udziałem pracy własnej, wykonuje działalność gospodarczą, na podstawie dowodu kwalifikacji zawodowych¹⁴.

Takimi dowodami kwalifikacji zawodowych rzemieślnika są:

- dyplom lub świadectwo ukończenia wyższej lub ponadpodstawowej szkoły o profilu technicznym w zawodzie (kierunku) odpowiadającym dziedzinie wykonywanego rzemiosła;
- dyplom mistrza w zawodzie odpowiadającym danemu rodzajowi rzemiosła;
- świadectwo czeladnicze albo tytuł robotnika wykwalifikowanego w zawodzie odpowiadającym rodzajowi rzemiosła;
- zaświadczenie potwierdzające kwalifikacje zawodowe.

Cechą odróżniającą zakłady rzemieślnicze od innych przedsiębiorstw są zawodowe i pedagogiczne kwalifikacje właściciela, umożliwiające mu prowadzenie zajęć we własnym przedsiębiorstwie. Dzięki temu w przedsiębiorstwach rzemieślniczych kształci się w ramach 140 zawodów. Dominującymi branżami w polskim rzemiosle są: budowlana i produkcji materiałów budowlanych, drzewna, tekstylna i odzieżowa, metalowa, elektrotechniczna i elektroniczna oraz spożywcza. Ważnym obszarem jest rzemiosło artystyczne.

Ustawa nie określa jednoznacznie pojęcia rzemiosła, a środowiskorzemieślników akceptuje przynależność do swoich struktur podmiotów z sektora małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) niespełniających ustawowo określonych warunków zaliczenia do rzemiosła¹⁵. Związek Rzemiosła Polskiego definiuje się jako organizację pracodawców, reprezentującą na forum Rady Dialogu Społecznego interesy mikro, małych i średnich przedsiębiorców, w szczególności rzemieślników¹⁶.

Istotnym segmentem sektora MŚP są firmy rodzinne. Z powodu problemów definicyjnych, w zależności od przyjętego sposobu rozumienia, odsetek przedsiębiorstw rodzinnych w Polsce może wahać się od 15% nawet do 81%. Badania wykazują, że przedsiębiorczość rodzinna zasadniczo pokrywa się z rozkładem regionalnym przedsiębiorczości w ogóle (liczby wszystkich przedsiębiorstw w poszczególnych województwach)¹⁷. Jak podaje „Rzeczpospolita”, wśród polskich przedsiębiorstw zamieszczonych na „Liście 2000” co dziesiąta firma uznaje się za biznes rodzinny, a wśród sektora MŚP jest ich zdecydowana większość. Badacze mówią nawet o 90% podmiotów wśród przedsiębiorców mikro określających siebie jako firmy rodzinne.¹⁸ Można zatem z dużym prawdopodobieństwem przypuszczać, że *gros* przedsiębiorstw rzemieślniczych to firmy rodzinne.

Przedsiębiorstwa rodzinne mają wiele wspólnego z pozostałymi firmami z sektora MŚP. Różnice w ich funkcjonowaniu dotyczą głównie sfery wartości, kultury organizacyjnej oraz hierarchii celów. Jak zauważa Mariola Dźwigoł-Barosz, „normy i wynikające z nich wartości funkcjonowania rodziny, biznesu i jednostek w firmach rodzinnych często nie są możliwe do zrealizowania w tym samym czasie i miejscu. Oznacza to wypracowywanie, budowanie harmonii i kształtowanie

14 Ustawa z dnia 22 marca 1989 o rzemiosle, Dz.U.2020.2159, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/rzemioslo-16793056> [dostęp 8.03.2021].

15 A. Bielawska, G. Łukasik, *Rzemiosło w społeczeństwie i gospodarce*, „Ekonomiczne Problemy Usług” 2014, nr 111, s. 27.

16 *Działalność Związku Rzemiosła Polskiego*, <https://zrp.pl/dzialalnosc-zrp/dialog-spoeczny/> [dostęp 12.03.2021].

17 Jest ona najliczniej reprezentowana w województwach o wysokim poziomie rozwoju gospodarczo-społecznego, w tym w województwie śląskim – 12% firm rodzinnych.

18 M. Szczepkowska, *Proces sukcesji w polskich firmach rodzinnych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, 2011, nr 21, s. 216.

współzależności międzyludzkich, stosowanie obowiązujących norm w praktyce gospodarczej oraz racjonalne zaspakajanie potrzeb jej uczestników”¹⁹. Ten rodzaj przedsiębiorstw charakteryzuje się specyficzną tożsamością i wartościami oraz wyższym poziomem odpowiedzialności za rodzinę, pracowników, a także za społeczność lokalną, w której funkcjonują. Źródłem przewagi konkurencyjnej firm rodzinnych upatruje się w takich wartościach jak: zaufanie (23%), wspólne dążenie do jednego celu (22%) oraz większe zaangażowanie w rozwój firmy (14%). Wśród innych cech wymienia się m. in. lojalność (7%) dobrą atmosferę (5%) oraz stabilizację (4%)²⁰.

Firmy rodzinne jako środowisko edukacyjno-wychowawcze osób niepełnosprawnych

Wymienione wartości tworzą korzystne i dające poczucie bezpieczeństwa środowisko socjalizacyjne dla osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, co stanowi o kolejnej przewadze kształcenia zawodowego osób z niepełnosprawnością w rodzinnych firmach rzemieślniczych. Kreują one „przyjazne” środowisko nauki i pracy, którego podstawą są m.in. bezpośrednie i osobiste relacje. Możliwe jest to dzięki dualnemu procesowi kształcenia w rzemiośle, które prowadzone jest przemiennie w szkole oraz w miejscu pracy, co w połączeniu z ograniczoną skalą prowadzonej działalności produkcyjnej czy usługowej, w porównaniu do firm średnich i dużych, stwarza warunki do nawiązania relacji bezpośrednich mistrz – uczeń. Dzięki temu osoby nie mające zdolności funkcjonowania w ramach dużej załogi mogą odnaleźć się w małym zakładzie rzemieślniczym. Nieliczne środowisko pracy sprawia, że osoby niepełnosprawne intelektualnie lepiej w nim funkcjonują społecznie niż w średnich i dużych przedsiębiorstwach.

Mistrzowie szkolący posiadają nie tylko formalne uprawnienia pedagogiczne, ale też mają zwykle znaczące doświadczenie w zakresie kierowania zespołem i budowania relacji międzyludzkich. Historyczna rola mistrza rzemiosła może więc być określona mianem mentora, którego charakteryzuje wysoka samoświadomość, a dzięki zaufaniu do mistrza i jego społecznemu zaangażowaniu dokonuje się przekaz wiedzy, umiejętności i kultury rzemieślniczej następnym generacjom rzemieślników²¹. Możliwość sprawowania osobistego nadzoru nad pracą wykonywaną przez osobę z niepełnosprawnością intelektualną sprzyja zarówno jakości pracy jak i samodoskonaleniu umiejętności przez pracownika. Jest też skuteczną metodą indywidualizacji procesów nauczania w zależności od potrzeb ucznia. Indywidualny i niekiedy dłuższy tok nauki powoduje, że takie osoby mogłyby z powodzeniem zdobyć kwalifikacje zawodowe i swoje miejsce na rynku pracy, gdyż ta ścieżka edukacyjna często skutkuje zatrudnieniem w firmie. Wynika to z lepszego dostosowania kwalifikacji osób z niepełnosprawnością, gdyż pracując z konkretnym pracodawcą, na konkretnym stanowisku zdobywają ściśle określone umiejętności. Ponadto osobiste relacje między uczniem i nauczycielem, przekładają się też na wzrost zaangażowania tego drugiego w proces edukacji, co stanowi nierzadko wsparcie dla rodziny osoby z niepełnosprawnością.

19 M. Dźwigoł-Barosz, *Specyfika przedsiębiorstw rodzinnych w Polsce*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego”, 2018, nr 52/1, s. 37.

20 Tamże, s. 38.

21 A. Bielawska, G. Łukasik, *Rzemiosło w społeczeństwie i gospodarce*, s. 28.

Potencjał kształcenia zawodowego w zakładach rzemieślniczych

Kształcenie zawodowe osób z niepełnosprawnością w rzemiośle otwiera znaczące możliwości z punktu widzenia wyrównywania szans edukacyjnych oraz zawodowych. Kwestia ta dotyczy młodzieży, która potencjalnie może zdobyć wykształcenie branżowe i następnie podjąć pracę m. in. w ramach mikro, małej i średniej przedsiębiorczości, obejmującej ponad sto zawodów klasyfikowanych w Polsce jako zawody rzemieślnicze²². Dla zobrazowania najpopularniejszych pod względem podejmowania edukacji zawodów rzemieślniczych można wskazać takie jak: fryzjer, mechanik pojazdów samochodowych, kucharz, cukiernik, stolarz, elektryk, monter zabudowy i robót wykończeniowych w budownictwie, ślusarz, monter sieci instalacji i urządzeń sanitarnych. Wymienione zawody obejmują średnio ok. 75% kształcenia i zarazem egzaminów czeladniczych wieńczących edukację w rzemiośle, co w skali kraju przekłada się na ponad 20 tys. przeprowadzanych rocznie egzaminów w izbach rzemieślniczych²³.

Badania wykazują, że realizowanie nauki w zakresie kształcenia zawodowego pozytywnie wpływa na przejście z systemu edukacji na rynek pracy oraz ma pozytywny wpływ na dostosowanie pracowników do zmian technologicznych i strukturalnych w ekonomii. Nauka w miejscu pracy w naturalny sposób umożliwia też podjęcie obowiązków zawodowych. Analizując kształcenie zawodowe prowadzone w zakładach rzemieślniczych w Polsce w kontekście potencjału aktywizacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, należy podkreślić co najmniej dwie okoliczności. Po pierwsze, należy zwrócić uwagę na skalę tego kształcenia i rozkład terytorialny. Okazuje się, że pomimo spadku liczby osób kształcących się zawodowo w takiej formie, to „baza edukacyjna rzemiosła” jest dostępna na obszarze całego kraju, w tym w mniejszych miejscowościach, czyli wszędzie tam, gdzie funkcjonują lokalne zakłady rzemieślnicze.

W tym kontekście postulat utworzenia „pomocnika czeladnika” jako najniższego stopnia kwalifikacji zawodowych w rzemiośle jawi się jako próba wyjścia naprzeciw potrzebom osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Taki tytuł zawodowy oznaczałby bowiem dla pracodawcy, że nie może od pracownika wymagać pełni wiedzy i umiejętności, a zarazem zapewniałby potwierdzenie kwalifikacji. To konkretne rozwiązanie w zakresie systemu egzaminów zawodowych dałoby możliwość zdecydowanie lepszego, niż ma to obecnie miejsce, wykorzystania potencjału rzemiosła w Polsce w zakresie aktywizacji edukacyjno-zawodowej. Postulat ten wciąż pozostaje jednak w sferze projektów, pomimo iż został sformułowany w latach 90. XX wieku przez Związek Rzemiosła Polskiego. Tymczasem problem powraca rokrocznie, gdy rozpoczyna się sesja egzaminacyjna. Wtedy uwidacznia się bariera, której niektórzy kandydaci na czeladnikównie mogą przejść: „uczący ich rzemieślnicy potwierdzają, że część praktyczną opanowali znakomicie. Są świetni manualnie, chętni do pracy, ale zupełnie nieradzą sobie z teorią, która jest bezwzględnie wymagana do zdobycia tytułu czeladnika” – twierdzi Karol Pufal, przewodniczący Wojewódzkiej Rady Zatrudnień w Poznaniu (wiceprezes Wielkopolskiej Izby Rzemieślniczej)²⁴.

22 Wielkopolska Izba Rzemieślnicza w Poznaniu, *Alfabetyczny wykaz zawodów rzemieślniczych*, <http://www.irp-znan.com.pl/userfiles/files/oswiata%202018/lista%20zawod%C3%B3w%20pdf.pdf> [dostęp 2.01.2020].

23 K. Bondyra, Opracowanie własne na podstawie: Informacja oświatowa Związku Rzemiosła Polskiego za lata 2009-2017, materiał powielony.

24 M. Rutkowska-Kalisz, *Na co komu pomocnik czeladnika?*, „Wielkopolski Rzemieślnik” 2011, nr 8.

Rola rzemieślniczych firm rodzinnych w zakresie wsparcia rodzin osób z niepełnosprawnością

Pomimo borykania się różnorodnymi problemami rodzina stanowi najważniejsze oraz najbardziej skuteczne źródło wzajemnego wsparcia. Jest ono szczególnie istotne w sytuacji osób z niepełnosprawnością intelektualną, gdyż dysfunkcje poznawcze nierzadko podlegają stygmatyzowaniu i stwarzają bariery w społecznym funkcjonowaniu osób z niepełnosprawnością i ich bliskich. Według M. Kalinowskiego „obowiązujące w systemie rodzinnym zasady funkcjonowania powinny wykształcić w członkach tej wspólnoty skuteczną motywację do podejmowania aktywności w różnych sytuacjach życiowych, w tym również w sytuacjach trudnych. Wspomagająca siła rodziny wynika z faktu, że jej członkowie przebywają blisko siebie, dążą do współdziałania i rozwiązują problemy w miarę ich powstawania”²⁵. Rodziny osób z niepełnosprawnością stoją przed wyzwaniami, których nie są w stanie samodzielnie przezwyciężyć i w tym zakresie potrzebują wsparcia zewnętrznego, rozumianego za Zofią Kawczyńską-Butrym jako „...szczególny sposób i rodzaj pomocy udzielanej poszczególnym osobom i grupom głównie w celu mobilizowania ich sił, potencjału i zasobów, które zachowali, aby mogli sami sobie radzić ze swoimi problemami”²⁶. W perspektywie psychologicznej wsparcie społeczne jest rodzajem interakcji podejmowanej przez jej uczestników w sytuacji problemowej lub trudnej, w toku której dochodzi do wymiany informacji, instrumentów działania lub dóbr materialnych oraz wymiany emocjonalnej²⁷. W odniesieniu do rodzin osób z niepełnosprawnością biorcą wsparcia może być niepełnosprawny członek rodziny, jak również sama rodzina, dla której sytuacja ta jest wyzwaniem wymagającym reorganizacji jej zasobów, struktury oraz układu ról.

Wsparcie jest działaniem wieloaspektowym pod względem organizacji, form, jakości, rodzaju, cech biorcy i dawcy oraz oczekiwanych skutków. Rozmiar otrzymywanego wsparcia i siła satysfakcji są uzależnione od sieci wsparcia i jej rodzaju oraz od rodzaju niepełnosprawności. Warto również podkreślić, że w zakresie efektywności wsparcia ważniejsza jest satysfakcja biorcy niż liczba dostępnych źródeł²⁸. W związku z tym większe znaczenie przypisuje się naturalnym układowi międzyludzkim.

Warunek ten spełniają rodzinne firmy rzemieślnicze, które w sytuacji osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim mogą stanowić niejako przedłużenie środowiska rodzinnego, wspierającego ich rozwój zawodowy. W istotny sposób mogą wzmocnić potencjał rodzinnych zasobów socjalizacyjnych oraz możliwości adaptacyjne osób z niepełnosprawnością w obszarze rynku pracy. Sprzyja to kształtowaniu postaw samodzielności i aktywności osób z niepełnosprawnością, a możliwość podjęcia kształcenia dualnego jednocześnie wyposaża je w konkretne umiejętności. Aktywne uczestnictwo osób z niepełnosprawnością w rynku pracy oraz samodzielne osiąganie dochodów wzmacnia ich poczucie podmiotowości, a wzajemne kontakty osób z niepełnosprawnością z pełnosprawnymi członkami społeczeństwa umożliwiają lepsze zrozumienie i wyzbycie się niekorzystnych stereotypów i uprzedzeń. Poszerzenie sieci kontaktów społecznych osób z niepełnosprawnością poprzez rozwój zawodowy jest też ważnym wsparciem dla rodziny, zwłaszcza w kontekście jej słabnących zasobów opiekuńczych związanych z naturalnymi procesami

25 M. Kalinowski, *Przedmowa*, w: M. Kalinowski (red.), *Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu*, Lublin 2005, s. 8.

26 Z. Kawczyńska-Butrym, *Niepełnosprawność – specyfika pomocy społecznej*, Katowice 1998, s. 87.

27 Por. B. Szluz, *Wsparcie społeczne rodziny osoby niepełnosprawnej*, „Roczniki Teologiczne” 2007, t. LIV, z. 10, s. 203.

28 E. Pisula, *Psychologiczne problemy rodziców dzieci z zaburzeniami rozwoju*, Warszawa 1998, s. 205.

wymiany pokoleniowej. Osobami najbardziej obciążonymi obowiązkami opieki i wsparcia osób z niepełnosprawnością są rodzice. Naturalny ubytek ich sił przesuwa ten ciężar na rodzeństwo lub dalszych krewnych. Przemiany współczesnej rodziny w zakresie jej liczebności, modeli relacji pomiędzy jej członkami oraz w sytuacji wzmożonej mobilności podyktowanej poszukiwaniem optymalnych warunków rozwoju indywidualnego jej członków, komplikują sytuację osób z niepełnosprawnością. Zapewnienie możliwości samodzielnego ich funkcjonowania jest jednym z ważniejszych wyzwań stojących przed rodziną oraz jej otoczeniem instytucjonalnym, a zapewnienie możliwości rozwoju zawodowego jest warunkiem niezbędnym.

Podsumowanie

Zmiany w zakresie społecznego postrzegania niepełnosprawności sprawiły, że osoby z niepełnosprawnością coraz częściej są uwzględniane w polityce włączającej opartej m. in. na integracji i aktywizacji społeczno-zawodowej. Ważnym obszarem działań w tym zakresie jest edukacja, która dla młodych osób z niepełnosprawnością jest jednym z kluczowych etapów procesu integracji z szerszym środowiskiem społecznym. W tym zakresie ciągle jednak istnieją ogromne wyzwania stojące przed systemem edukacji w Polsce. Włączenie rodzinnych firm rzemieślniczych w proces kształcenia zawodowego osób z niepełnosprawnością może okazać się ważnym elementem wsparcia zarówno dla szkół jak i rodzin osób z niepełnosprawnością. Jednym z ważniejszych atutów tego rozwiązania jest obecność firm rzemieślniczych w środowiskach lokalnych, co decyduje o łatwej dostępności tej „bazy edukacyjnej” w wymiarze przestrzennym i ekonomicznym. Stanowi to istotne wsparcie dla rodzin osób z niepełnosprawnością, dla nich samych zaś tworzy korzystne środowisko socjalizacji, dzięki któremu nie tylko nabywają nowych umiejętności praktycznych, ale również budują swoją pozycję społeczną w środowisku lokalnym. Potencjał rodzinnych firm rzemieślniczych i kształcenia w rzemiośle w tym zakresie zdecydowanie nie jest wykorzystany.

Bibliografia

- Bartkowski, J., *Między stygmatyzacją i odrzuceniem. System szkolny a przygotowanie zawodowe młodych osób niepełnosprawnych*, w: E. Giermanowska (red.), *Młodzi niepełnosprawni – aktywizacja zawodowa i nietypowe formy zatrudnienia*, Warszawa 2007, s. 119-159.
- Bielawska, A., Łukasik, G., *Rzemiosło w społeczeństwie i gospodarce*, „Ekonomiczne Problemy Usług” 2014, nr 111, s. 25-34.
- Bondyra, K., *Opracowanie własne na podstawie: Informacja oświatowa Związku Rzemiosła Polskiego za lata 2009-2017, materiał powielony.*
- Cierpiałkowska, L., *Psychopatologia*, Warszawa 2012, s. 174-194.
- Dźwigoł-Barosz, M., *Specyfika przedsiębiorstw rodzinnych w Polsce*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego”, 2018, nr 52/1, s. 33-44.
- Giermanowska, E., *Zatrudnienie młodych osób niepełnosprawnych w opinii pracowników Powiatowych Urzędów Pracy*, w: E. Giermanowska (red.), *Młodzi niepełnosprawni – aktywizacja zawodowa i nietypowe formy zatrudnienia*, Warszawa 2007, s. 67-98.
- Kalinowski, M., *Przedmowa*, w: M. Kalinowski (red.), *Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu*, Lublin 2005.
- Kawczyńska-Butrym, Z., *Niepełnosprawność – specyfika pomocy społecznej*, Katowice 1998.
- Otrębski W., *Osoby z upośledzeniem umysłowym w sytuacji pracy*, Lublin 2001.
- Pisula E., *Psychologiczne problemy rodziców dzieci z zaburzeniami rozwoju*, Warszawa 1998.

- Przetacznikowa M., Makięło-Jarża G., *Podstawy psychologii ogólnej*, Warszawa 1992.
- Podoska-Filipowicz E., *Podstawy orientacji i poradnictwa zawodowego*, Bydgoszcz 1990.
- Rutkowska-Kalisz M., *Na co komu pomocnik czeladnika?*, „Wielkopolski Rzemieślnik” 2011, nr 8.
- Seligman M.E.P., Walker E.F., Rosenhan D.L., *Psychopatologia*, Poznań 2003.
- Sękowska Z., *Dziecko upośledzone umysłowo*, w: Z. Sękowska (red.), *Wybrane zagadnienia z psychologii i pedagogiki upośledzonych*, Lublin 1976.
- Szczepkowska M., *Proces sukcesji w polskich firmach rodzinnych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2011, nr 21, s. 215-224.
- Szluz B., *Wsparcie społeczne rodziny osoby niepełnosprawnej*, „Roczniki Teologiczne” 2007, t. LIV, z. 10, s. 20-214.
- Ustawa z dnia 22 marca 1989 o rzemiośle, Dz.U.2020.2159, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/rzemioslo-16793056> [dostęp 8.03.2021].

Strony internetowe

- <https://handwerk.de/gewerbe> [dostęp 22.08.2018].
- <https://handwerks-power.de/handwerksberufe-2/> [dostęp 22.08.2018].
- <https://www.gov.pl/web/edukacja/podstawa-programowa6> [dostęp 19.05.2019].
- <https://www.hwk-ff.de/witamy/> [dostęp 22.08.2018].
- <https://www.hwkno.de/artikel/was-ist-handwerk-76,3412,163.html> [dostęp 20.08.2018].
- <https://www.zdh.de/daten-fakten/kennzahlen-des-handwerks/> [dostęp 17.08.2018].
- <https://www.zdh-statistik.de/application/index.php?mID=3&cID=47> [dostęp 17.08.2018].
- <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/10-mln-zl-rocznie-na-wsparcie-rozwoju-branzy-rzemieslniczej-w-polsce>, Ministerstwo Rozwoju i Technologii, 10 mln zł rocznie na wsparcie rozwoju branży rzemieślniczej w Polsce [dostęp 7.03.2021].
- <https://zrp.pl/dzialalnosc-zrp/dialog-spoleczny/> [dostęp 12.03.2021].
- <http://www.irpoznan.com.pl/userfiles/files/oswiata%202018/lista%20zawod%C3%B3w%20pdf.pdf> [dostęp 2.01.2020].